

Людмила Деменко,
мол. наук. співробітник НБУВ

**ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ
З ВИВЧЕННЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ,
ЩО ДРУКУВАЛИСЬ ДО 1917 р.,
ТА ЇХ ПРЕЗЕНТАЦІЇ У СВОЇХ ФОНДАХ**

У статті визначаються основні напрями популяризації ретроспективних періодичних видань книгозбірень нашої країни: укладання каталогів, бібліографічних покажчиків, створення електронних каталогів та баз даних, написання наукових статей, дисертацій та монографій.

Ключові слова: бібліотека, періодичні видання, каталог, база даних.

Зібрання періодичних видань у історико-культурних фондах бібліотек – це першоджерельна база вивчення історії виникнення і розвитку типів періодики і всієї системи преси в цілому. Такі зібрання відображають історію зародження і розвитку різних систем зберігання даного виду інформаційного ресурсу. Періодика видана до 1917 р., чи то вітчизняна, чи то інших країн, що збереглась у фондах бібліотек України, є цінним спадком для сучасних дослідників. Такі джерела дозволяють отримувати потрібну наукову інформацію у державних книгозбірнях.

На сьогодні в Україні існує чимало досліджень, що по-різному відображають дореволюційну періодику. Умовно можемо поділити їх на декілька тематичних груп. Перші дослідники присвячують свої роботи лише одному виданню (В. М. Щербатюк – «Университетским известиям», М. Г. Палієнко – «Киевской старине», В. А. Денисенко – «Киевским епархиальным ведомостям») ¹, другі вивчають періодичні видання певного регіону (А. М. Волобуєва – київщини, М. М. Романюк, М. В. Галушко, О. Р. Дроздовська – північної Буковини, повітових міст Галичини, Коломиї, Львова) ², треті – типологічної групи періодичних видань (А. А. Бойко – православні релігійні періодичні видання, Н. В. Зелінська, О. Ф. Коновець – наукову періодику України) ³, четверті вивчають періодику другої половини ХІХ – початку ХХ ст. як джерело досліджуваного питання (Т. В. Антонченко – суспільно-політичної історії України, І. В. Крупський

– національно-визвольних змагань за Українську державу, С. А. Яременко – мовного питання) ⁴, п'яті показують такі періодичні видання в контексті вивчення діяльності різних товариств (П. М. Богоніс – Київського хірургічного товариства, О. М. Каковкіна – археологічних з'їздів, О. О. Пилипчук – технічного товариства, О. Я. Пилипчук – Київського товариства дослідників природи) ⁵ тощо.

Метою цієї статті є розкрити картину діяльності бібліотек України у вивченні та презентації періодичних видань, що вийшли в світ до 1917 р. і на сьогодні збереглися у їх фондосховищах.

Основними напрямками популяризації ретроспективних періодичних видань книгозбірень нашої країни бібліотеки обрали укладання каталогів, бібліографічних покажчиків, створення електронних каталогів та баз даних, написання наукових статей, дисертацій та монографій.

За радянської доби лєвова частка друкованих каталогів до фондів дореволюційної періодики була видана бібліотеками Москви та Ленінграду (Санкт-Петербургу) ⁶. Проте, завдяки зусиллям груп співробітників Центральної наукової бібліотеки АН України (ЦНБ УРСР), нині Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), сьогодні маємо можливість користуватись такими друкованими каталогами: «Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні (1822–1916)» (К., 1971), «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР (1665–1975 гг.)» (К., 1980–1984) ⁷.

«Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні (1822–1916)» – результат роботи групи співробітників О. О. Дмитрієва та Ю. М. Довгаленко під керівництвом О. М. Пузирьової. У каталозі розкривається зміст одного з найбільших газетних архівів України. Укладачі каталогу виконали величезну роботу: перевірили наявність у бібліотечному сховищі всіх внесених до каталогу газет, встановивши роки випуску, прізвища редакторів газет, назви видавничих організацій, добре відпрацювали систему посилянь. Видання містить 320 назв газет, що виходили в Україні, незалежно від мови, якою вони видавалися (російською, українською, польською чи ін.). Каталог складено за алфавітом, до нього додано зручний географічно-хронологічний покажчик, покажчик видавничих колективів, іменний покажчик. Праця укладачів даного каталогу є визначною тому що вони, по суті, не мали попередників в Україні. Винятком є лише робота В. А. Ігнатієнко «Бібліографія української преси, 1816–1916» ⁸. Треба зауважити: до каталогу газет внесені також видання, що не увійшли до покажчика В. А. Ігнатієнко. У відомого пресознавця були свої критерії відбору української преси.

Зведений каталог «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР (1665–1975 гг.)» містить інформацію про 13 312 назв іноземних періодичних видань, що зберігалися, сподіваємось, зберігаються і нині, у фондах тодішніх бібліотек УРСР: Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та 67-ми бібліотек наукових установ АН УРСР. Таке довідкове видання стало можливим завдяки праці укладачів – співробітників ЦНБ та інших бібліотек, що брали участь у цьому проєкті: Н. І. Малолетової (керівник групи), Р. С. Кириченко, Л. М. Клейменової, М. С. Мизникова, Г. Н. Новицької, М. А. Стельмашової, Т. В. Соловей. Каталог укладався на основі алфавітного генерального каталогу періодичних видань ЦНБ та відомостей бібліотек установ АН УРСР, з урахуванням існуючого на той час досвіду укладання вітчизняних та іншомовних зведених друкованих каталогів періодичних видань та видань, що продовжуються. Матеріали подаються за алфавітом: спочатку надруковано перелік назв видань мовами, що користуються латинським алфавітом, а потім – кирилицею. Періодичні видання наведені за останнім найменуванням із вказівками щодо зміни назви, злиття з іншими назвами, припинення видання, що дозволяє простежити їхню історію. Для журналів, що зберігалися в ЦНБ АН УРСР, у зведеному каталозі «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР (1665–1975 гг.)» вказується розстановочний шифр фонду, у якому дане видання перебувало на той час. До каталогу не залучались газети, журнали, перекладені з російської іншими мовами, видання іноземними мовами, що виходили на той час у СРСР, а також окремі номери журналів.

Із здобуттям незалежності України бібліотеки отримали можливість, без огляду на звинувачення в націоналізмі, повноцінно розгорнути роботу зі створення повної української бібліографії.

У 90-х рр. минулого століття активізувалася дослідницька діяльність у галузі української преси. У Львові 1993 р. створено Науково-дослідний центр (НДЦ) періодики при ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України. Керівником бібліотеки М. М. Романюком та співробітниками НДЦ була розроблена схема повного бібліографічного опису періодичного видання⁹, окресленні напрями вивчення українських періодичних видань в Україні та світі¹⁰. ЛННБ ім. В. Стефаника дала поштовх для створення ґрунтовних бібліографічних аотованих покажчиків української преси, передусім регіональної («Українські часописи Станіслава (1879–1944)» «Українські часописи Північної Буковини (1870–1940)», «Українські часописи Повітових міст Галичини (1865–1939)», «Українські часописи

Коломиї (1865–1994)» і «Українські часописи Львова (1848–1939)», укладених дослідниками – М. М. Романюком, М. В. Галушко, О. Р. Дроздовською)¹¹. У згаданих роботах преса розглядається як цілісне і самодостатнє явище в історії української журналістики.

НДЦ періодики у Львові започаткував багатотомне видання повного репертуару національної періодики XIX–XX ст. На сьогодні світ побачили перші два томи видання «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.»¹². У першому томі подано історико-бібліографічну інформацію про українську пресу, що виходила на етнічних українських землях, захоплених Російською та Австро-Угорською імперіями, та в інших країнах світу впродовж 1812–1890 рр., у другому – протягом 1891–1905 рр. У вступній статті до першого тому охарактеризовано найважливіші дослідження з історії та бібліографії української преси XIX–XX ст., ґрунтовно проаналізовано умови її функціонування та розвитку, у вступі до другого тому – поступу української преси на порубіжжі XIX–XX ст. Розділ «Бібліографія української преси» у цьому виданні структурно поділено на дві частини: 1. Українська преса (часописи, що виходили українською мовою, зокрема усіма діалектними різновидами, на етнічних українських землях та на різних континентах, і двомовні (українською та іншою мовами) газети і журнали); 2. Українська преса іншими мовами. У статті до кожного видання надається інформація про комплекти, що на цей час збереглися у фондах вітчизняних та світових бібліотек. Алфавітний покажчик часописів, іменний покажчик редакторів і видавців, іменний покажчик, покажчик місць видань часописів, а також додаток «Порічний реєстр часописів» як найважливіші елементи апарату видання підвищують наукову цінність історико-бібліографічного дослідження «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.»

Підтримуючи роботу зі створення повної бібліографії національної преси, бібліотеки Харкова і Одеси уклали покажчики періодичних видань, що зберігаються у їх сховищах. Одеська упорядниця Т. І. Олейнікова презентує російськомовну періодичну пресу України у фондах Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького: журнали, газети, бюлетені¹³. Українські періодичні та продовжувані видання у фонді Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка розкриваються в друкованих каталогах Л. Ф. Бондаренко та Т. О. Сосновської¹⁴. Скориставшись ними, читач зможе перевірити наявність потрібного видання у вищеназваних регіональних бібліотеках та замовити його за вказаним розстановочним шифром тієї чи іншої книгозбірні.

Національна історична бібліотека України у 1992 р. випустила укладений О. І. Марченко каталог «Русские иллюстрированные издания XIX века в фондах отдела старопечатных, редких и ценных книг Государственной исторической библиотеки Украины»¹⁵. Сьогодні ця бібліотека знайомить читачів зі своїми фондами не лише за допомогою традиційних каталогів, а також і електронних. На сайті цієї бібліотеки можна користуватись базою даних газетних видань 1767–1917 рр., що містить інформацію про 59 назв (6000 екземплярів) газет, збережених у цій книгозбірні, більшість яких є російськомовними.

У Національній науковій медичній бібліотеці вивченням періодичних видань займається Н. Є. Корнілова. Базуючись на фондах ННМБ дослідниця підготувала та опублікувала статтю «З історії розвитку медичної періодики в Україні»¹⁶.

Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у 90-ті роки минулого століття був розпочатий і триває до сьогодні проект «Книга в Україні 1861–1917 рр.» (до 2010 р. вийшли 12 випусків). Під керівництвом В. Ю. Омельчука була розроблена концепція відбору видань до цього бібліографічного покажчика, а саме:

1. Твори друку, видані українською мовою незалежно від місця видання.
2. Твори друку всіма мовами, видані на території сучасної України.
3. Твори друку про Україну й український народ, видані в усьому світі всіма мовами.
4. Твори друку, авторами яких є українці, українські установи, заклади, організації та об'єднання, видані в усьому світі всіма мовами, незалежно від їх змісту¹⁷.

Зрозуміло, що до покажчика включаються періодичні та продовжувані видання другої половини XIX – початку XX ст., що видавались в Україні українською та різними мовами в різних країнах світу.

Серед наукових досліджень періодичних видань, проведених співробітниками НБУВ, заслуговують уваги роботи Є. П. Демченко (сатиричні журнали)¹⁸, І. В. Клименко (архіви українських часописів)¹⁹, М. А. Стельмашової (франкомовна періодика)²⁰, І. А. Сергєєвої та О. Ю. Горшихіної (єврейські періодичні видання)²¹, Л. М. Дениско (релігійні періодичні видання)²², Л. М. Деменко (наукова періодика Києва другої половини XIX – початку XX ст.)²³, Т. В. Коваль (журнали України 1917–1928 рр.)²⁴. Дослідницьку роботу з вивчення зібрання «Періодичні видання до 1917 р.» у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ веде автор цієї статті – Л. М. Деменко²⁵.

Монографія Є. П. Демченко ще 1980 р. познайомила читачів із сатиричною пресою України 1905–1907 рр. Перша частина книги являє собою короткий нарис історії цих видань, розкриває особливий підхід сатиричної періодики до тогочасних проблем політичного, державного та суспільного життя в країні. Друга частина – анований бібліографічний покажчик сатиричних видань України даного періоду. В анотаціях докладно подається інформація про політичну позицію журналу, його редактора та видавця, про кількість виданих номерів, про причини конфіскації та закриття видання. Вказуються архівні джерела, література, а також місце знаходження того чи іншого видання у найбільших бібліотеках колишнього СРСР. Видання ілюстроване світлинами з обгортки сатиричних журналів, забезпечене іменним, алфавітним, географічним та хронологічним допоміжними покажчиками. У своїй роботі авторка презентує періодичні видання трьох видів: а) чисто сатиричні журнали різними жанрами літературної та графічної сатири («Звон», «Шершень»); б) журнали та збірники, що містять лише викривальну поезію та публіцистику («Молнии», «Оронеци»); в) видання, що поєднували у собі документальні, публіцистичні, літературно-художні матеріали із зображальною та літературною сатирою («Начало», «Эхо»).

Дисертація та наукові статті І. В. Клименко присвячені вивченню рукописних архівів, що належали редакціям українських дореволюційних часописів. Архівні документи видань «Киевская старина», «Літературно-науковий вісник», «Рада», «Сяйво», «Рідний край», «Дніпрові хвилі», «Дзвін», що збереглися в Інституті рукопису НБУВ, дослідниця презентує як джерело з історії редакційно-видавничої діяльності в Україні. Завдяки цій роботі, до наукового обігу залучено значну кількість нових архівних джерел.

Колекція зарубіжних періодичних видань кінця XVII – початку XX ст., що зберігається в фондах НБУВ, є найбільшою та найповнішою в Україні. Чільне місце в цьому зібранні займає франкомовна періодика: лише у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ зберігається 29 207 прим. періодичних та продовжуваних видань, які видавались у Франції, Бельгії, Швейцарії, Канаді та Росії протягом трьох століть. Франкомовна періодика XVII – початку XX ст. у фондах НБУВ стала об'єктом наукового зацікавлення М. А. Стельмашової. Дослідницею виявлено понад 1200 назв, розкрито репертуар таких видань, репрезентований у фондах НБУВ, насамперед, комплектами книг та журналів з природничо-наукової тематики, суспільних наук, техніки, сільського господарства та медицини. Серед них: *Annales des mines*. – P., 1816, *Annales des sciences naturelles*. –

P., 1824, Bibliographie nationale française. – P., 1811, Bulletin de la Société géologique de France. – P., 1830, Journal des mathématiques pures et appliquées. – P., 1836, Journal des savants. – P., 1692, Mercure historique et politique. – La Haye, 1742, Revue archéologique. – P., 1844, Revue horticole. – P., 1829.

Презентація єврейської періодики XIX – початку XX ст. у НБУВ належить співробітникам сектору сходознавства (сучасна назва – Відділ юдаїки). Так, І. А. Сергєєва у своїй статті представляє матеріали з фонду Товариства для поширення просвіти між євреями в Росії (ТПЄ), що належали редакції журналу «Еврейский мир» (Петербург, 1908–1917 рр.), а сьогодні зберігаються у фондах інституту рукописів НБУВ у Києві. Авторка опрацювала матеріали (68 одиниць зберігання), порівняла подану в них інформацію з даними про це видання із Єврейської енциклопедії та зробила на основі цих матеріалів певні інформаційні відкриття: розширення хронологічних рамок існування журналу, ознайомлення з автографічними рукописами авторів видання та рукописами-перекладами творів низки єврейських письменників та поетів другої половини XIX – початку XX ст., які друкувались у цьому виданні. Зрозуміло, що до нашого часу зберігся далеко неповний комплект матеріалів редакції журналу «Еврейский мир». Та репрезентуючи їх, І. А. Сергєєва сподівається, що історико-літературне вивчення даного видання надалі сприятиме розвитку інтересу до єврейської культури і літератури початку XX ст. в Україні та світі.

Дослідниці І. А. Сергєєва та О. Ю. Горшихина у статті «Русско-еврейская периодическая печать на Украине во второй половине XIX – начале XX в.» презентують такі періодичні видання: «Разсвет» (Одеса, з 1860 р.), «Сион» (Одеса, з 1861 р.), «День» (Одеса, з 1869 р.), «Сионистское обозрение» (Єлісаветград, з 1902 р.), «Молодая Иудея» (Ялта, з 1905 р.), «Молот» (Ялта, з 1906 р.), «Еврейская рабочая хроника» (Полтава, з 1906 р.), «Кадима» (Одеса, з 1906 р.), «Еврейская мысль» (Одеса, з 1906 р.), «Еврейский голос» (Білосток, Одеса, з 1861 р.), «Еврейский медицинский голос» (Одеса, з 1908 р.), «Новая Иудея» (Одеса, з 1908 р.), «Еврейское обозрение» (Одеса, з 1912 р.), «Колосья» (Одеса, з 1913 р.), «Палестина» (Одеса, з 1917 р.), «Еврейская молодая мысль», «Еврейское юношество», «Eth libnoth» (Київ, 1917), «Еврейская мысль» (Одеса, з 1918 р.), «Вестник мира» (Київ, з 1918 р.). Авторки проаналізували, як змінювався з плином часу та змінами політичної ситуації в країні характер російсько-єврейських періодичних видань, що виходили в Україні у названий хронологічний період. Ці зміни вони поділили на три етапи: 1) видання першого етапу відображали ідеї та завдання Товариства для поширення просвіти між

євреями Росії; 2) видання другого етапу розкривали весь спектр сіоністського руху в країні; 3) видання третього етапу носять націоналістичний характер, їх починають друкувати не лише в Одесі, а й у Києві. Окремо дослідниці виділяють спеціалізоване медичне видання «Еврейский медицинский голос» та журнал для дітей «Колосья». Таким чином, авторки доводять, що репрезентовані ними періодичні видання можуть бути джерелами не лише з історії та культури євреїв України, але й з розвитку друкарської справи та журналістики, історії України в цілому.

Каталог Л. М. Дениско «Релігійні православні періодичні видання XIX – початку XX століття у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2001) відкрив для читачів маловідомий фонд релігійної періодики, що довгий час був доступним обмеженому колу дослідників. Укладачка рекомендує для роботи найвідоміші православні журнали XIX ст. «Христианское чтение» (СПб., 1821–1917) та «Воскресное чтение» (К., 1837–1912), повний комплект наукового релігійного видання «Труды Киевской духовной академии» (К., 1860–1917), офіційні спеціальні видання Святейшого Синоду «Церковные ведомости» (СПб., 1888–1918) та «Вестник военного духовенства» (СПб., 1890–1910), єпархіальні відомості, видання баптистів, старообрядників, місіонерських представництв, монастирів.

Дисертаційне дослідження Т. В. Коваль «Журнали України 1917–1928 рр. у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як історико-книгознавче джерело» розкриває три основні етапи формування зібрання журналів вищезазначеного періоду. Авторка провела роботу з виявлення видань (659 назв), аналізу кількісного складу фонду, запропонувала напрями залучення його до наукового обігу за допомогою новітніх технологій.

На сайті НБУВ вже сьогодні читачі можуть вести пошук періодики до 1917 р. в бібліографічних базах даних періодичних видань «Газети України 1818–1922 рр.» та «Музична періодика». Триває робота над створенням електронної бази даних, що відобразатиме зібрання «Періодичні видання до 1917 р.» кириличним друком у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Примітки

¹ Щербатюк В. М. «Университетские известия» (1861–1919) та їх роль у розгортанні наукових досліджень у галузі історії в Київському університеті: Дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка / В. М. Щербатюк. – К., 1998. – 215 л.; Палієнко М. «Киевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець XIX – поч. XX ст.) / М. Г. Палієнко – К. : Вид-во «Темпора»,

2005. – 384 с.; *Денисенко В. А.* Часопис «Киевские епархиальные ведомости» в історії національно-духовного життя України (1861–1918 рр.). Історичний огляд, редактори, систематичний покажчик видання. Науково-довідкове видання / В. А. Денисенко / наук. ред. І. І. Дробот; Нац. пед. університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 692 с.

² *Волобуєва А. М.* Становлення і розвиток преси Києва (1835–1917) : типологія, проблематика, національна спрямованість: автореф. дис... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики / А. М. Волобуєва. – К., 2008. – 20 с.; *Галушко М. В.* Українські часописи Станіслава (1879–1944 рр.) : іст.-бібліограф. дослідження / М. В. Галушко – Львів, 2001. – 304 с.; *Дроздовська О.* Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.) : іст.-бібліогр. дослідження / О. Р. Дроздовська / наук. ред.-консультант М. М. Романюк. – Львів, 2001. – 364 с.; *Романюк М. М.* Українські часописи Коломиї (1865–1994) : іст.-бібліограф. дослідж. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Львів, 1996. – 238 с.; *Романюк М. М., Галушко М. В.* Українські часописи Львова 1848–1939 : іст.-бібліогр. дослідж. : у 3 т. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Львів : Світ, 2001–2003; *Романюк М. М.* Українські часописи Північної Буковини (1870–1940) : іст.-бібліограф. дослідж. / М. М. Романюк, М. В. Галушко – Львів: Фенікс, 1999. – 428 с.

³ *Бойко А. А.* Преса православної церкви в Україні 1900–1917 рр. : Культура. Суспільство. Мораль / А. А. Бойко. – Дніпропетровськ : Вид-во ДнНУ, 2002. – 306 с.; *Зелінська Н. В.* Наукове книговидання в Україні : історія та сучасний стан : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Зелінська. – Львів : Світ, 2002. – 268 с.; *Коновець О. Ф.* Науково-просвітницька преса України XIX – першої третини XX ст. Історія. Теорія. Практика / О. Ф. Коновець / Дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.10 / Київський національний університет імені Т. Шевченка. – К., 1994. – 467 с.

⁴ *Антонченко Т. В.* Періодична преса Києва як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (1905–1914 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. істор. дисципліни» / Т. В. Антонченко. – К., 2004. – 15 с.; *Крупський І. В.* Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (Друга половина XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис. д-ра іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. істор. дисципліни» / І. В. Крупський. – К., 1996. – 29 с.; *Яременко С. А.* Мовне питання в науково-публіцистичних джерелах кінця XIX – початку XX ст. : Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут української мови / С. А. Яременко. – К., 2004. – 222 арк.

⁵ *Богоніс П. М.* Історико-науковий аналіз діяльності Київського Хірургічного товариства (1908 – 1917): Дис. канд. іст. наук: 07.00.07 / НАН України; Центр дослідження науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва / П. М. Богоніс. – К., 1998. – 166 арк.; *Каковкіна О. М.* Археологічні з'їзди другої половини XIX – початку XX ст. в Україні. Науковий та суспільно-політичний аспекти : Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський держ. ун-т / О. М. Каковкіна. – Дніпропетровськ, 1998. – 216 арк.; *Пилипчук О. О.* Історія

Київського відділення Російського технічного товариства (1871–1919): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.07 / НАН України; Центр дослідження науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва / О. О. Пилипчук. – К., 2006. – 225 арк.; *Пилипчук О. Я.* Київське товариство дослідників природи та його внесок у розвиток ембріологічної науки / О. Я. Пилипчук. – Київ: КДПІ, 1991. – 100 с.

⁶ Алфавитный служебный каталог русских дореволюционных газет (1703–1916) / [Публичная б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина]. – Л., 1958. – 280 с.; *Андреева Н. Ф.* Русская периодическая печать : (Общие и отраслевые библиогр. указ. 1703–1975) : анот. указ. / Н. Ф. Андреева, М. В. Машкова. – М.: Книга, 1977. – 183 с.; Библиография периодических изданий России. 1901–1916 : в 4 т. / [Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина]; сост.: Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева, М. М. Никифоров. – Л., 1958 – 1961. – Т. 1–4; Каталог периодических изданий на русском языке научной библиотеки Московского университета : библиограф. указ. – М., 1976. – Т. 1 : Журналы. – 650 с.; Крупнейшие газетные фонды научных библиотек страны : анот. указ. / [сост.: Н. Н. Бессонова, О. Н. Нижнева]. – М.: ГБЛ, 1984. – 171 с.; Русские дореволюционные газеты в фондах Библиотеки АН СССР. 1703–1916 : алф. каталог : в 2 кн. / сост.: С. А. Кузьмин, Г. Н. Яковлев; [отв. ред. В. А. Филов]. – Л., 1984. – Кн. 1–2; Русские дореволюционные газеты в фондах Государственной библиотеки СССР им. В. И. Ленина : алф. каталог : в 5 т. / сост.: О. Н. Нижнева, М. И. Дементьева ; [редкол. : О. Ядылина и др.] – М., 1986. – Т. 1–5.

⁷ Каталог дореволюционных газет, що видавалися на Україні (1822–1916) / [Публікація фонду ЦНБ АН УРСР]. – К., 1971. – 183 с.; Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР (1665–1975 гг.): Сводный каталог: в 5 т. / сост.: Н. И. Малолетова (руководитель), Р. С. Кириченко, Л. М. Клейменова и др.; отв. ред. Л. И. Гольденберг. – К., 1980–1981. – Т. 1–5.

⁸ *Ігнатієнко В. А.* Бібліографія української преси, 1816–1916 / В. А. Ігнатієнко. – Х.; К.: Держвидав України, 1930. – 288 с.

⁹ *Романюк М. М.* Схема повного бібліографічного опису періодичного видання / М. М. Романюк, М. В. Галушко. // 36. праць науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1994. – Вип. 1. – С. 271–290.

¹⁰ *Романюк М. М.* Про необхідність створення повного репертуару української періодики / М. М. Романюк // Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку : матеріали міжвід. наук. конф. (Київ, 12–14 квіт. 1994 р.). – К., 1995. – С. 109–115.

¹¹ *Волобуєва А. М.* Становлення і розвиток преси Києва (1835–1917) : типологія, проблематика, національна спрямованість: автореф. дис... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики / А. М. Волобуєва. – К., 2008. – 20 с.; *Галушко М. В.* Українські часописи Станіслава (1879–1944 рр.) : іст.-бібліограф. дослідження / М. В. Галушко – Львів, 2001. – 304 с.; *Дроздовська О.* Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.) : іст.-бібліогр. дослідження / О. Р. Дроздовська / наук. ред-

консультант М. М. Романюк. – Львів, 2001. – 364 с.; *Романюк М. М.* Українські часописи Коломиї (1865–1994) : іст.-бібліограф. дослідж. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Львів, 1996. – 238 с.; *Романюк М. М., Галушко М. В.* Українські часописи Львова 1848–1939 : іст.-бібліогр. дослідж. : у 3 т. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Львів : Світ, 2001–2003; *Романюк М. М.* Українські часописи Північної Буковини (1870–1940) : іст.-бібліограф. дослідж. / М. М. Романюк, М. В. Галушко – Львів: Фенікс, 1999. – 428 с.

¹² Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження. – Т. 1: 1812–1890 рр. / НАН України. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділення «Науково-дослідний центр періодики»; уклад.: М. В. Галушко, М. М. Романюк (керівник проекту), Л. В. Сніцарчук. – Львів: Оріяна-Нова, 2007. – 560 с.; Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження. – Т. 2: 1891–1905 рр. / НАН України. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділення «Науково-дослідний центр періодики»; уклад.: М. В. Галушко, М. М. Романюк (керівник проекту), Л. В. Сніцарчук. – Львів, 2009. – 480 с.

¹³ Російськомовна періодична преса України у фондах Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького: Газети, бюлетені: каталог / Т. І. Олейникова (упоряд.); М. Л. Десенко (ред.). – О., 1993. – 105 с.; Російськомовна періодична преса України у фондах Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького: Журнали: каталог / Т. І. Олейникова (упоряд.); М. Л. Десенко (ред.). – О., 1993. – 115 с.

¹⁴ Українська періодичні видання у фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка: Друкований каталог. Вип. 1: Журнали: (1816–1917) / Л. Ф. Бондаренко (уклад.). – Х., 2000. – 142 с.; Українська періодичні видання у фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка: Друкований каталог. Вип. 3: Бюлетені, вісники, вісті, щорічники : (1861–1923) / Л. Ф. Бондаренко (уклад.). – Х., 2002. – 133 с.; Українська преса у фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка: Друкований каталог. Вип. 1: Газети: (1817–1923) / Л. Ф. Бондаренко, Т. О. Сосновська (уклад.); Л. К. Суржан (ред.). – Х., 1999. – 104 с.; Українські продовжувані видання у фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка: Друкований каталог (1830–1923) / Л. Ф. Бондаренко (уклад.). – Х.: ХДНБ, 2003. – 115 с.

¹⁵ Русские иллюстрированные издания XIX века в фондах отдела старопечатных, редких и ценных книг Государственной исторической библиотеки Украины / [сост. Марченко О. И., ред. Пташник И. С.] – К., 1992. – 88 с.

¹⁶ *Корнілова Н. С.* З Історії розвитку медичної періодики в Україні // Наук.-техн. бібліотеки в єдиному інформаційному просторі України. – К., 2000. – С. 83–86.

¹⁷ *Омельчук В. Ю.* Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки / Володимир Омельчук // Бібліотечний вісник. – К., 1995. – № 5. – 40 с. – С. 4.

¹⁸ *Демченко Е. П.* Сатирическая пресса Украины 1905–1907 гг. / Е. П. Демченко. – К.: Наук. думка, 1980. – 147 с.

¹⁹ *Клименко І. В.* Архіви українських часописів кінця XIX – початку XX ст. в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії редакційно-видавничої діяльності: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / НАН України; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського / І. В. Клименко. – К., 2003. – 224 арк.; *Клименко І. В.* Архів часопису «Рідний край» як джерело з історії редакційно-видавничої справи в Україні / І. В. Клименко // Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут рукопису. – Київ, 2009. – Вип. 13. – С. 382–386.

²⁰ *Стельмашева М. А.* Франкомовні періодичні видання кінця XVII – початку XX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / М. А. Стельмашева // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2005. – Вип. 10. – С. 421–425.

²¹ *Сергеева І. А.* Матеріали журналу «Еврейский мир» (Петербург, 1908–1917 рр.) у фондах ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України / І. А. Сергеева // Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут рукопису. – Київ, 1993. – Вип. 1. – С. 111–116; *Сергеева І. А., Горшихина О. Ю.* Русско-еврейская периодическая печать на Украине во второй половине XIX – начале XX в. (по материалам собрания еврейских рукописей и печати ЦНБ им. В. И. Вернадского НАН Украины) / И. А. Сергеева, О. Ю. Горшихина // Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут рукопису. – Київ, 1996. – Вип. 3. – С. 68–83.

²² *Дениско Л.* Релігійні православні періодичні видання XIX – початку XX століття у фондах НБУВ : каталог / Л. М. Дениско. – К., 2001. – 198 с.; *Дениско Л.* Духовні журнали в Україні XIX – поч. XX ст. як відбиття розвитку та поширення православ'я // Бібліотечний вісник. – К., 1998. – № 4 – С. 51–53.

²³ *Деменко Л. М.* Продовжувані та періодичні видання Київського Імператорського університету св. Володимира як інформаційний ресурс та об'єкт досліджень / Л. М. Деменко // Вісник книжкової палати. – Київ, 2008. – № 9. – С. 31–36; *Деменко Л. М.* Наукова періодика Київської духовної академії другої половини XIX – початку XX ст.: перші знахідки з історіографії періоду до 1919 р. / Л. М. Деменко // Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут рукопису. – Київ, 2009. – Вип. 13. – С. 305–314.

²⁴ *Коваль Т. В.* Журнали України 1917–1928 рр. у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як історико-книгознавче джерело : Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / НАН України; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського / Т. В. Коваль. – К., 1998. – 171 арк.

²⁵ Деменко Л. М. Зібрання «Періодичні видання до 1917 р.» у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / Людмила Деменко // Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника: історія і сучасність: доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф., Львів, 28–30 жовтня, 2010 р. / відп. ред. М. М. Романюк; НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. – Львів, 2010. – С. 534–538.

УДК 659.125:094”17”

Олена Железняк,

мол. наук. співробітник НБУВ

ХУДОЖНЄ ОФОРМЛЕННЯ ПОЧАЇВСЬКИХ КИРИЛИЧНИХ ВИДАНЬ XVIII ст.

В статті аналізуються особливості художнього оздоблення почаївських кириличних видань XVIII ст.: заставок, гравюр (дереворізів, мідеритів), форт, кінцівок, ініціалів, виливних прикрас тощо.

Ключові слова: почаївська друкарня, кириличні видання XVIII ст.

Друкарня Успенської Почаївської Лаври – одного з найдавніших монастирів на землях Волині – була важливим осередком книгодрукування й відіграла значну роль у розвитку української гравюри. У 1731 році почаївські ченці-василіани уклали два контракти із сокальськими ремісниками «гісарями» Шлеймовичем і Людковичем, а також Іваном Доликевичем на виготовлення літер різного письма. У 1733 р. Почаївська друкарня одержала королівський привілей на друкування книг. Першими друками були аркушеві видання (проскомідійні таблиці, пастирські послання, гравюри Почаївської ікони Богородиці) [9, с. 11]. Із самого початку існування друкарні було залучено чимало досвідчених майстрів до оформлення друків. Найплідніше працювали гравери Йосиф (30-ті роки), Йосиф Гочемський (40–60-ті роки) і Адам Гочемський (70–80-ті роки). До окремих видань робили гравюри Андрій Голота, Іоїль, Іван, Мануїл, Федір Стрельбицикий, монограмісти ІО та ОГ. На замовлення почаївських друкарів працювали також львівські гравери Іван Филипович і Георгій Вишловський [3, с. 238].

Необхідно зазначити, що до питання художнього оформлення почаївських видань зверталось багато дослідників. Вперше найбільш повні відомості про почаївських граверів зустрічаються у праці Д. О. Ровинського «Русские граверы и их произведения с 1564 года до основания Академии художеств» [12]. Глибокий аналіз діяльності Почаївської друкарні, її ролі в розвитку української культури подається у працях І. І. Огієнка «Історія українського друкарства» та «Фортеця православ'я на Волині – Свята Почаївська Лавра» [8]. А у передмові до «Каталогу стародруків, виданих на Україні» Я. П. Запаско та Я. Д. Ісаєвич відзначають органічне поєднання